

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVI (2018),
Книжка / Issue 1

ЕВРОПА – МЕЖДУ РАЗЛИЧНИТЕ ИДЕНТИЧНОСТИ НА КОНТИНЕНТА И ПРЕДСТАВАТА ЗА КОЛЕКТИВНАТА ЕВРОПЕЙСКА ИДЕНТИЧНОСТ В ИСТОРИЧЕСКИ ПЛАН

Димитър ПЕТКОВ

EUROPE – BETWEEN THE DIFFERENT IDENTITIES ON THE CONTINENT AND THE IDEA OF EUROPEAN IDENTITY IN HISTORICAL PLAN

Dimitar PETKOV

Abstract: Three factors create the sense of an identity – the emotional factor, the cognitive factor and the factor of the political or the public representation of an identity. Part of historical development of Europe is marked by two very important processes – the creation of national, religious and other identities (nets of identities) on the Continent and the arise of the idea for global European identity. The analysis from historical point of view shows, that in framework of the idea for European identity there is no emotional feeling of belonging. The idea for European identity arises when specific conditions come into being and it stops to exist when these conditions disappear.

Key words: Europe, identity, nation, European identity, nets of identities.

Европа не е притежавала никога своя отделна, собствена история в „изчистен линеарен“ вид. Да се твърди обратното, това означава на практика просто да се създава поредната митология [Първев, И. 2004, с. 291]. Дори нещо повече. Колективният исторически опит на европейските народи показва, че разделението на Стария континент определя в значителна степен неговото минало. В едно свое есе Улрих Бек уточнява някогашната мечта на тези народи, а именно как от врагове да станат съседи, които не непременно се желаят, съседи, които спорят, карат се и се грижат взаимно за своите стереотипи, но въпреки това съседи, а не врагове [вж. Beck, U. *Europa braucht einen neuen Traum...*, pass.]. Освен това самият процес на историческа разделеност носи и разлики в развитието. В този смисъл следва да се има предвид, че не завладяването на Югоизточна Европа от турците като процес слага началото на онази различност, която Европейският Югоизток притежава по отношение на Европейския Запад. Защото съвсем логично, под влиянието на византийския държавен модел и почти перманентната външна опасност балканските средновековни държави поддържат централизиран тип феодална държавна система, която се запазва до XIV в., когато се разпада. А в същото време, в периода X–XIV в., в Западна средновековна Европа се преодолява, макар и много бавно, характерната за тази част на континента феодална раздробеност и се тръгва към централизирания тип държавна система едва в периода на преход от развит към късен феодализъм (XIV–XV в.) [Матанов, Х., Михнева, Р. 1998, с. 392]. Дори и във фазата на развита феодална система типичните за западноевропейския средновековен свят елементи на частновладелска собственост остават неразпространени в Югоизточна Европа и в този регион определящият тип отношения са феодално-държавните¹. Възможно обяснение за това е средновековният партикуларизъм на системата в западната част на Стария континент, която е в състояние потенциално да позволи елементите на частното ползване. Строгата централизация на Изток изключва такава възможност.

¹ За развитието на тези процеси в Западна Европа вж. по-подробно: Николов, Й. 1994, с. 292–464.

Линията на различността се подчертава и от конфесионалното разделение между православието и католицизма след схизмата от 1054 г. (когато завършва на практика окончателно процесът на разделието, започнал да се развива много по-рано), което всъщност отразява борбата за власт и доминация между византийската и римската църква в един европейски Средновековен свят, в който християнската религия е идеологическият способ за управление.

Но самото разделение между Запада и Изтока в Европа в основата си започва още с разделението на Римската империя. Логично звучи гледището, че това разделяне не става през 395 г., когато, след смъртта на Теодосий I управлението на империята се поделва между двамата му малолетни синове Аркадий и Хонорий. Много повече стойност и логика съдържа в себе си историографското гледище, че разделянето е процес на отчуждаване, дължащ се на социално-икономически, административни и чисто културни причини [Ангелов, Д. 1968, с. 80]. Оформящите се още в периода II–IV в. две зони в империята – на романизирания Запад и на елинизирания Изток, в крайна сметка се обособяват и в две държави². Чрез военните победи на Рим срещу елинизма се полага основният камък на величието на Римската империя [Winkler, K. 2006, S. 19]. Но същевременно тези победи като краен резултат активират и една от причините за нейното вътрешно диференциране и подкопаване на централизирания тип на управление на империята. С времето самата големина на империята, обединила различни силни култури, способни да се конкурират и защитават от външни ерозиращи въздействия, оказва динамизиращо влияние върху нейния разпад. Този процес обаче се развива на фона на съществуващия психологически инстинкт за историческо самосъхранение, който се проявява на Изток. И причината за това в основата си далеч не стои само в съществуващата разлика в социално-икономически план. Макар че тя също не бива да бъде пренебрегвана, особено що се отнася до факта, че в тази част на империята робовладелството не играе решаваща роля в икономическо отношение, както това е на Запад, където то изпада постепенно в криза като генератор на стопански и всякакви други възможности. Много по-съществена роля за историческата жизненост на Изтока има обаче фактът, че Константинопол се обособява като новата столица на империята. И поради тази причина в основни линии концентрацията на имперската енергия се съсредоточва в тази част на огромната държава. Това пък води съответно до отслабване на западната част и до по-слабата защитеност на Рим като град и бивша имперска столица. Така може да се обясни защо Източната част на империята е в състояние адекватно да се адаптира към актуалните процеси в Европа, свързани с нахлуванията на различните племена на нейна територия, проявявайки дипломатическа гъвкавост спрямо тях, а Западната не. Освен това важен фактор са и политическата, и военната конкуренция на силната Персийска държава, намираща се в непосредствена близост до Константинопол. В крайна сметка цялата тази историческа ситуация генерира условията за оформянето на източната част на Римската империя (стояща точно върху териториите на елинизма) като държава на средните векове, известна като Византия (един термин за нейното обозначение, възприет във Франция през XVI в. за научно удобство). Ето защо е приемливо гледището, че самата Римска империя продължава да живее и през средните векове до 1453 г., когато турците превземат Константинопол [Asbrige, T. 2015, S. 17].

С други думи, културно-историческата различност между Западна и Югоизточна Европа не е продиктувана само от външния фактор на османската инвазия, която показва окончателно процеса на амортизиране на римо-византийския държавно-политически имперски модел. Но тогава, дори и да оставим настрана тази експанзия като исторически факт, може ли изобщо да се търси някаква форма на обща европейска колективна идентичност?³ В случая не би следвало да се игнорира обстоятелството,

² Подобно на император Диоклециан и Константин преценява нуждата от нова столица за Римската империя. Тази нова столица трябва да съдейства за по-ефективното управление на държавата и същевременно да е тясно свързана с богатите и отлично защитени източни провинции. А и по този начин идеята за утвърждаване управленския модел на домината може да се реализира. Тази идея има доста противници сред сенаторите в Рим, които са свързани с традициите на Републиката и принципата. За тази цел изборът на Константин пада върху стария град Бизантион на Босфора, който има най-подходящо от стратегическа гледна точка положение. Именно там започва изграждането на новата имперска столица Константинопол, или Нов Рим. През 330 г. градът е осветен и постепенно в него се прехвърля тежестта на политическия и духовния живот в империята [Попов, Д., Николов А. 1998, с. 327–328, 332].

³ На тази тема се дебатира и в общественото пространство, и в научните среди от гледната точка на Европейския съюз [вж. по въпроса: Busse, B. 2016, S. 1–50; *Euroskeptizismus oder Europhobie...*, S. 1–22; *Europäische Integration – europäische Identität...*, S. 5–93].

че дори и под властта на Османската империя особено през времето, когато тази империя става анахронизъм, не само Русия, но и Европа като събирателно понятие стои в мисловния и интелектуалния кръгзор на християнските народи в югоизточната част на Стария континент. И това е в смисъл на идентификация, на принадлежност към определен културен ареал. Така че този елемент от психологическите нагласи на югоизточноевропейските народи в един от най-тежките им периоди на развитие основателно в не малка степен „изважда“ въпроса за европейската идентичност в смисъл на принадлежност. Той е важен за европейската история и съвремие и заради обстоятелството, че на 14 декември 1973 г. в Копенхаген деветте тогава членове на Европейската общност (Белгия, Франция, Италия, Федерална република Германия, Люксембург, Великобритания, Ирландия, Дания) приемат документ точно за „европейската идентичност“ [вж. текста на документа в: **ВЕС, 12-1973, S. 131–134**]. И това става впрочем в момент, когато Старият континент е отново разделен – този път в крамолите на Студената война.

Но как всъщност възниква колективната идентичност като психологически и исторически факт? Съгласно някои изследователи тази идентичност намира своето основание във взаимовръзката между колективния опит и политическата организация на този опит. И идентичността става осъзната, когато тя се изрази или бъде репрезентирана, или казано по друг начин, когато бъде изразена и политически представена [**Schiffauer, W. 2004, S. 350**]. Други анализатори поставят своята интерпретативна конструкция на понятието „идентичност“ върху основата на „общите обекти“, с които една група от индивиди се идентифицира и по този начин те, членовете на тази група, съзнателно показват усещането си и чувството си за общност [**Winkler, K. 2006, S. 10**].

Деветнадесетото столетие е обявено за века на национализма в Европа. Централизацията на държавите конкретно в Западна Европа като символ на модерността се формира около един център, който обикновено се налага със сила като такъв над останалите. Един владетел може и да води войни с другите, за да ги подчини и обедини под своята власт. Разбира се, преговорите и династическите бракове, изобщо дипломатическите ходове също играят роля, но го има и другото. Не абсолютизмът или нацията, или национализмът стоят в основата на централизацията като процес. Те с техните отделни елементи – създаването на единния език, формирането на националните стереотипи и исторически спомени, пазари и национално съзнание, са по-скоро атрибути на модерната централна власт, които служат като идеология за нейната консолидация и заздравяване. Това е типично и за по-късните големи централизации, като тази в Италия през XIX в. например. Не случайно след успешния край на италианското обединение и централизация един от водачите на „Рисорджиментото“ казва: „сега Италия е създадена, но трябва да се създадат италианците“ [цит. по: **Глушков, Х. 1998, с. 286**]. Обединението на Германия през 1871 г. не би следвало да се разглежда като резултат от зараждащия се германски национализъм; то по-скоро следва да се приема като форма на пруски експанзионизъм и колонизиране на останалата част от Германия в остро противоборство с Австрия [**Фулбрук, М. 2011, с. 116**]. Онези народи в Европа, които се намират под чужда власт, осъществяват своята национална идентификация и консолидация на база на разграничаване от конкретната чужда власт. Това важи не само за християнските нации в Югоизточна Европа, които правят това под сянката на османската власт. На Изток от р. Елба самото отхвърляне на външното политическо доминиране се превръща в силна мотивационна основа [**Пантев, А., Гаврилов, Б. 1994, с. 17**]. Като пряка проява на амбицията за разграничаване и оформяне на отделно самосъзнание и чувство на единство при поляците могат да се схващат и техните чести военни кампании със съседите им. Тази амбиция получава допълнителен тласък от разпокъсането и подялбата на полските териториите между могъщите съседи на поляците. Някои преценяват национализма като своеобразен инструмент за интеграция на едно политизирано общество, което води до ускоряване на модернизацията заради единството и общия пазар, но и като организиран гняв срещу „чуждия“ и „другия“, който създава ирационален климат, непозволяващ вземане на правилно решение [**Loewenstein, B. 1990, S. 4–5, 7**]. Национализмът е принцип, съгласно който „политическата и националната единица трябва да съвпадат“ – подчертава **Ъ. Гелнер** [**Гелнер, Ъ. 1999, с. 7**].

В чисто исторически план в рамките на тясното териториално пространство на Стария континент, всичко това означава конфликтност между отделните формирани колективни идентичности на нацио-

нален принцип⁴. Тогава при това разделение може ли да се говори изобщо за съществуването на някаква глобална европейска идентичност, или не, и ако може да се говори, за каква точно идентичност конкретно става дума? Още повече, че споменатият документ от Копенхаген, приет на 14 декември 1973 г., в който девет държави говорят за такава идентичност⁵, всъщност, както бе уточнено вече, се появява на бял свят, когато Европа е разделена за пореден път. Волфганг Шмале е на мнение в своя статия, че след XV в. в европейската история има два случая, в които отношението към „другия и чуждия“ играе решителната роля за изграждането на концепцията за европейската идентичност [Schmale, W. 2008, S. 15]. Единият случай според него е падането на Константинопол под османска власт през 1453 г., след което се налага схващането, че Европа е „християнска република“. Доколкото можем да говорим фактологично по въпроса, самото понятие „Европа“ е „изобретение“ на Ренесанса и като такава се „създава“ от италианския историк и папски секретар Флавио Биондо (1392–1463). Той използва многократно това понятие в своята „Historiarum Decades III“, появила се през 1452 г. Това, което Биондо пише в средата на петнадесетото столетие, се преосмисля и се насочва всъщност като смисъл и значение срещу турците, които извършват своята инвазия в Югоизточна Европа. Хуманистът Енеа Силвио Пиколомини (1405–1464), който става Папа Пий II (1458–1464), възприема аргументацията на Биондо и я въвежда след падането на Константинопол последователно, като минава по този начин и за фактическия създател на идеята за „модерна Европа“ [Grießinger, A. 2006, S. 35–36].

Другият случай, който Шмале визира, е епохата на Просвещението, чието развитие способства Европа да се схваща според него като отделна култура [Schmale, W. 2008, S. 15]. Според една аналитична концепция на Ян Асман, самата „културна памет“ е един вид идентификационното чувство за конкретна принадлежност, което, съгласно немския учен, се изразява съответно в положителното отношение „това сме ние“ или в негативния план „това са нашите противници“ [Assmann, J. 1998, S. 13]. Ако се движим по тази линия на анализ, би следвало да посочим, че такъв тип разграничаване, което да се извежда от идеята за общата културна принадлежност, може да се открие и в епохата на Ренесанса в Европа.

Впрочем, смисълът на всичко това като опит за разграничаване на европейца от останалите се забелязва и при Херодот. Чрез своя историк античните гърци приемат техния свят като „европейски“ с неговите „типични“ качества като „свобода“ и „равенство“ и го разграничават от „варварско-деспотичния“ на самодържавието, съществуващ в Азия, и по-конкретно се има предвид Персия [Schipperges, S. 2006, S. 14]. Някои изследователи дори смятат, че предполагаемата опасност, която имали за европейския континент персите през Античността, както и арабите, монголите и селджукските турци през Средновековието, осветява поетапно представата за Европа, макар че това било все още един вид „люлка“ на някаква идентичност, която пропадала [Grießinger, A. 2006, S. 35]. Историческият спомен за Кръстоносните походи, които така или иначе също играят своята роля за подхранване на европейска идентичност по отношение на „другия“ и „чуждия“, през втората половина на XIX и началото на XX в. служи за това по-скоро да се подчертае разграничаването между нациите, а не да се обосновава форма на наднационална европейска идентичност. Кръстоносните походи тогава като цяло подхранват „митовете на нациите“. Дори до края на Втората световна война споменът за тези походи подпомага психологическата активност в рамките на обществото за подхранване на различията и за стимулиране на фронтове [Wypior, C. 2007, S. 13]. Но това е нормално с оглед на факта, че силните по това време европейски нации търсят своите допълнителни основания за консолидиране, утвърждаване и собствено величие.

Ако направим една панорамна разходка из историята на Европа ще видим, че обособяване на такъв тип идентичност, която се гради преди всичко върху концептуалната рамка за разграничаване от „другия“ и „чуждия“ съществува и в други случаи. Например, след Схизмата от 1054 г., когато Православието и Католицизмът също способстват за изграждането на такъв тип концепция за идентичност, която се опира на схващането за различността по отношение на другите. Освен това сходна е

⁴ Не бива да се изпуска от внимание, че съществуват и имперски опити за обединение, априори подчинение на Стария континент, като тези на Наполеон след Френската революция от края на осемнадесетото столетие и Хитлер през Втората световна война.

⁵ В документа се подчертава впрочем не особено очарователното минало на отношенията между тези държави [БЕГ, 12-1973, S. 131–134].

нагласата по отношение на „другия“ и в рамките на западноевропейското Християнство, когато се стига до разделението между католици и протестанти. Има изследователи, които подчертават, че това разделение е практически катализатор, с който надеждата, че силата на Християнството, като възможност за създаване на единство, окончателно се губи [Grießinger, A. 2006, S. 36]. Всъщност не само нациите, но и формиращите се на Стария континент народности през Средновековието, които прочее, по подобие на възникналите през Новото време национални образования, също са един вид базисна структура за консолидацията на една власт и за обединението около нея на различни групи (в рамките на тази структура се оформят и отделните вътрешни елементи на взаимната принадлежност и усещането за общност като колективен опит, традиции, език, култура, история и т.н.), съдействат за формирането на отделни идентичности. В техните рамки също има различни идентичности, но обединени от по-големите, съответно народностните и националните.

Разширеният поглед върху историческата картина показва, че в Европа се формират и паралелно съществуват различни идентичности в смисъла на народностно-национална обособеност, които се намират в отношения помежду си. Ако се опитаме да преценим състоянието и развитието на тези отношения, може би подходяща би била теоретичната основа на Ян Асман, съгласно която комуникацията с „другите“ е тази опорна точка, която служи за конституирането на паметта. Тези „другите“ всъщност са групите, конкретно народностите или нациите – които вече имат за себе си изграден образ или понятиен апарат, подхранващ тяхното единство и своеобразие. И всичко това се поставя върху съзнанието за общото минало, играещо ролята на фундамент⁶. А това означава подчертаване и търсене на различност на едните от другите.

Какво може да се отчете като конкретен извод тук? В Европа се формират и паралелно протича развитието на различни идентичности, става дума дори за мрежа от идентичности. От една страна, на Стария континент се разчитат действия, които в една или друга степен довеждат до формиране на представата за глобална европейска идентичност и тя се изгражда по отношение на не европейския свят. В този смисъл допълнително помагат и географските открития. Но тази представа за глобална европейска идентичност притежава по-скоро ситуационен характер. Т.е., тя възниква при конкретни обстоятелства и до голяма степен нейната сила заглъхва веднага след като се променят или изчезнат тези конкретни обстоятелства, довели до възникването на тази представа. Тя, разбира се, продължава да съществува в пространството, но не притежава основата на сплотяващ характер, поради факта че липсва конкретен външен дразнител, който да я стимулира. От друга страна обаче, в рамките на самия европейски континент възникват идентичности и не става дума само за народностно-националните, а и за тези, които имат религиозен характер на принадлежност и се явяват деноминация на християнската религия. Техният характер обаче не е ситуационен, а е по-дълбок, защото вече притежават емоционален характер, който играе ролята на сериозен консолидиращ фактор, изключващ конюнктурата като евентуален катализатор за оформянето на някаква ситуационна идентичност.

С други думи, вярно е това, което се съдържа в някои изследвания, че Европа е пространство, върху което съществува културно, религиозно и етническо разнообразие [Oberkirch, T. Schild, J. 2010, S. 22]. Два факта обаче правят като цяло впечатление. Никога идеята за голямата, европейската идентичност не обхваща всички европейски народи, поради различни исторически обстоятелства. Наред с основната мотивационна цел – разграничаване от или противопоставяне на „другия и чуждия“, водещо се оказва обаче и състоянието на тези народи. Дали те са общо взето слаби или не – това играе психологическа роля за възприемането на идея за такава идентичност, която да има смисъла на консолидация като противопоставяне на „другия“ и „чуждия“ (с изключение на Просвещението, по време на което културата се взема като градиво за идентичност, а европейските народи са достатъчно силни). Защото през деветнадесетото и първата половина на двадесетото столетие, а и до средата на двадесети век, нациите в Европа изживяват своя апогей на развитие и доминация над останалите извън Европа; те търсят и разширяваща се доминация на Стария континент и това разбира се няма как да генерира опити за търсене на форма на глобална европейска идентичност. При силни нации, търсещи разширяване на своето пространство или своето обединение, Протестантството и Католицизмът в Западна Европа и Православието в Източна като идентификационни фактори не са от значение. Те не

⁶ В нашия случай конкретно вземаме народностите или нациите, защото при анализа си Асман има предвид и семействата, съседствата, професионалните групи, партиите, организациите и така чак до нациите [Assmann, J. 1998, S. 10–11].

могат да предотвратят конфликтността. Те остават трайни поради емоционалната си основа, но също така остават и подчинени на националната и имперска държавническа амбиция за доминация.

От гледната точка на едно такова цялостно обобщение, би следвало да се зададе въпросът какво стои в основата на споменатия вече документ от Копенхаген, който се изработва от девет европейски държави през 1973 г., 28 г. след края на Втората световна война и практически векове след последната реална проява на някакви живи симптоми, че на Стария континент може да се говори за обща, глобална европейска идентичност⁷. Документът трябва да се анализира през призмата на конкретните исторически условия, в които е създаден. Така става ясно от него, че различни компоненти лягат в основата на идеята за подновеното търсене на глобалната европейска идентичност. Единият е свързан с традиционното схващане да се подчертава различност от „другия и чуждия“. Традиционен е обаче и друг компонент – става дума за идентичност, поставена върху конкретни ценности. Още от времето на Херодот, както бе посочено вече по-горе, и по-късно дори, този компонент е един от определящите. В документа, приет в датската столица през 1973 г., деветте държави, които го подписват, не посочват външната опасност като причина за подновено издигане на идеята за европейска глобална идентичност на Стария континент. Ала близо до логиката е, че в условията на Студената война, Съветският съюз и подчинените от него източноевропейски държави играят мощен стимулиращ фактор за задълбочаване на обединителните усилия на западноевропейските държави, което се случва под властовия чадър на Вашингтон. Нещо повече. Политическата сянка на Съветския съюз прави така, че западният капитал започва да създава необходимите предпоставки за една по-социална система, заради притеснението, че идеологическите постановки на съветския режим, според които работникът е „съществен субект“ на системата, могат да окажат някакво влияние в негативна за капитала полза в хода на идеологическия сблъсък. Така или иначе, в документа, приет в датската столица, след като се прецизира, че обединените държави имат принос за появата на първите симптоми на намаляване на напрежението и създаването на основа за взаимоотношения със Съветския съюз и сателитните му източноевропейски държави, се уточнява, че деветте страни ще се стараят да продължат развитието на тази политика върху основата обаче на съвместни действия в тази посока с другия блок държави. След Втората световна война, разбира се, преди всичко заради външния идеологически противник в лицето на Москва и групирани от съветската столица източноевропейски държави, се въвежда в обръщение нещо ново, непознато до тогава като методика в международните отношения в Западна Европа. Предложението от 1950 г., с което тогавашната Федерална Република Германия влиза в европейската организация за въглища и стомана, води до нова фаза в отношенията между победители и победени в един горещ конфликт, създаваща условията за едно равнопоставено партньорство. По този начин Германия е в състояние да заеме отново своето място в европейското семейство от народи, без това да означава заплахата от някакъв въоръжен конфликт на Стария континент⁸. А и така се предотвратява появата на усещането за реванш, каквото възниква след Първата световна война.

Другият съществен компонент, който изгражда подновената идея за европейската идентичност, е заявеното в документа желание за гарантиране на съществуването на европейската цивилизация. Уточнението, което следва тук, е заявеното от обединяващите се страни, че те са наясно с „егоистичната защита“ на „фалшиво разбрани интереси“ в тяхното минало, което ги е довело до конфликтност. С други думи, целта е съхраняване на европейската цивилизация, чрез преодоляване на конфликтността, съдържаша се в европейската история.

Като цяло, тази идея за европейска идентичност продължава да живее и след края на Студената война, когато формирания в хода на тази война в Западна Европа и под американска политическа сянка Европейски съюз се разраства на Изток. Както подчертава Ото Шмук, за съседните на Германия

⁷ През август 1849 г. в своята реч при откриването на известната, провела се тогава Парижка конференция, Виктор Юго пророкува, че ще дойде ден, в който на практика конфликтите между европейските страни ще отстъпят място на търговията и на обмяната на идеи между тях, намеквайки за бъдещо формиране на една общност от държавите на Стария континент [Brill, H. 2008, S. 41].

⁸ Между другото въпросната идея победеният, в случая Германия, да се третира като равноправен партньор в едни обединителни усилия, среща огромна опозиция във Франция поради патриотични подбуди [по въпроса вж. Brunn, G. 2009, S. 7]. В Цюрих през 1946 г. Чърчил държи реч, в която казва, че точно Франция и Германия трябва да станат ядрата на въпросния европейски обединителен процес – исторически погледнато, два изключително непримирими противника [вж. Churchill, W. *Europa-Rede...*, pass].

държави е от голямо значение, че след повторното германско обединение през 1990 г. [проследи исторически германското обединение у **Фулбрук, М.** 2011, с. 218–223], благодарение на това, че страната е част от европейските структури (нещо, което като основа трябва да се търси именно в предложението от 1950 г.) не произтича никаква военна опасност за Европа [**Schmuck, O.** 2015, S. 8]. Това усещане подпомага развитието на идеята за европейска идентичност, която намира своята институционална опора в разрастващия и вътрешно трансформирация се посредством различни решения Европейски съюз. На практика той институционализира тази идея, представяйки я политически на международната сцена. Естествено, не разполагаме със социологически проучвания и статистика от миналите епохи, когато идеята за европейска идентичност я има в пространството – проучвания, които да показват колко от хората в Европа се асоциират с нея. Но предлаганата от Европейския съюз след Студената война конструкция на евроидентичността не се споделя от много хора. В този смисъл много хора разглеждат себе си първо през призмата на националната идентичност и чак тогава се свързват с някаква форма на транснационална идентичност в рамките на Стария континент⁹. Хората в Европа схващат себе си като една смесица от нации, езици и културни традиции [**Lepsius Reiner, M.** 2004, S. 3]. Това интуитивно ни препраща към политическата позиция на Де Гол за Европа на нациите. Всъщност, погледнато чисто исторически, в Западна Европа процесът на създаването на нациите е точно толкова за сметка на отделните общности и етнографски групи в рамките на националната държава (нацията всъщност е тяхната форма на глобална консолидация), колкото конструирането на глобализма е за сметка на нациите. А без съмнение съвременната идея за европейска идентичност се лансира от гледната точка на една транснационална глобалистична конструкция. Според някои изследователи колективната наднационална идентичност, в случая европейската, психологически има две задвижващи страни, които стоят в основата на идентификацията на някой с нещо. Едната е когнитивната страна на нещата, другата е тази на афекта, на афектните или емоционалните отношения на един човек към обекта на идентификация. Освен необходимата разлика между „ние“ и „те“, освен противоположността на „включването“ и „изключването“, колективната идентичност съдържа и емпатия като база за солидарност и лоялност. Приложено към формата на европейската идентичност, това значи според въпросните изследвачи, че хората на Стария континент се чувстват или трябва да се чувстват когнитивно и емоционално свързани с Европа като едно демаркационно пространство [**Nissen, S.** 2004, S. 21].

Когнитивната или още субстанциалната страна на издигнатата в последните години теза за евроидентичност намира своето изражение в историческите събития и процеси, които би следвало да съдействат за вътрешното скрепяване на тази идентичност. Тук преди всичко откриваме желанието да се преодолее разделението в исторически план, водило до конфликти между европейските народи, нещо което е заложено и в документа, приет в Копенхаген през 1973 г. Акцентира се и върху европейската култура и ценности. Но те – европейската култура и ценности като елемент на разграничаването при формирането на по-глобална идентичност, са ни познати още от времето на Просвещението. С други думи когнитивната страна отново е традиционна. Къде обаче е страната на афекта, или емоционалната част на концепцията за новата европейска идентичност!? Според аналитичната конструкция на някои автори, емоционалната идентификация се състои в психологическата връзка на индивида към колектива. Тази връзка се определя в психологическата и в социално-психологическата научна литература като чувството „Ние“ или като усещането за принадлежност. Това означава, че един човек се свързва по чувство, по усет например с българите, немците, французите или с европейците. Но това усещане не се крепи на празно съдържание, а на общ опит, исторически спомени, комуникация, съответно единен език, култура, територия, традиции, форми на живот, манталитет и т.н. И тук, при европейската идентичност, точно емоционалната страна на въпроса е от централно значение и по мнението на мнозина представлява един основен проблем [**Fuchs, D.** 2013, S. 9]. Тя липсва. При положение, че имаме дълга история на конкурирали се в миналото и оформили се в разграничение една от друга по-малки форми на идентичности, откривани в конструкциите на нациите, емоционалната страна на една наднационална идентичност в Европа не може да бъде създадена.

⁹ Много е нисък процентът на онези граждани, които се определят директно като европейци [срв. **Eurobarometer, Bericht Nr. 56**, S. 14–15].

В случая обаче, би следвало да се подчертае, че съгласно едно изследователско твърдение, на практика колективната памет на нациите, които при създаването си логично нямат такава, се формира във времето с помощта на текстове, снимки, паметници, годишнини и т.н. С помощта на различни опорни точки в миналото и чрез преданията да речем тези колективи създават т.н. чувство и усещане за „ние“, което не е резултат на произход или корен, а по-скоро е продукт от участието на индивида в процеса на учене или обучение, изграждащ практическата, а и емоционалната страна на формата за принадлежност [Assmann, A. *Gedächtnis-Formen...*, pass]. Въпросът е дали при изграждането на една наднационална идентичност е възможно да бъде извървян същия път, по който да се изгради колективното усещане „ние“ за принадлежност, както става това като исторически процес при нациите? Да предположим, че е възможно да бъдат изградени общи образи и една обща картина на базата на учене и предания. Остава обаче един важен елемент – езикът като белег на принадлежност. Налагането на едни и същи интерпретации, картини и опорни точки в исторически план, но приемани през различния език, създава пречки за дълбочинно психологическо изграждане на усещането за оформянето на особена наднационална глобална идентичност¹⁰.

Но емоционалната страна на принадлежност в случая с институционалната идея на Европейския съюз за европейска идентичност е заменена с друга страна – функционалната или прагматичната или казано по друг начин – с тази на икономическите интереси. Това е практическата страна и истинския смисъл на тази политическа идея за идентичност, която опира до икономическото развитие. Тя функционира наред с когнитивната, извеждаща своите корени от желанието за преодоляване на разделението и елиминиране на конфликтите. Тази, последната идея за евроидентичност, възниква в една епоха, когато се залага на глобалните икономически евроинтереси и поради това прагматизмът именно на тези интереси се извежда на преден план. Съответно пък ценностите гарантират и формата на желаното икономическо развитие. Този елемент е вложен като градивен всъщност и в неколккратно споменавания документ от Копенхаген. Освен това, съответства и е напълно в духа на рационалистическата култура на европееца. Все пак, не бива да се забравя, че в основата на развитието на европейската интеграция след края на Студената война, а и преди това – интеграция, която се обвива с политическото обговаряне за европейската идентичност – стои един договор за въглища и стомана. Това като факт отразява практическата страна на политическия процес на т.нар. евроинтеграция, която политически започва да се смесва умишлено с подновената идея за европейска идентичност. Едното се опитва да изгради другото политически, заради икономическия интерес. Имайки предвид това, не би следвало да се учудваме, че в случая теми като християнски фундамент или културно-историческо наследство като белег за принадлежност нямат особено голямо значение в реалполитиката на Евросъюза като критерии за оценка и принадлежност. Следователно, както посочват с основание някои автори, нормално е възникващите спорове около евроинтеграцията след краха на комунизма в Европа, да се въртят около политически и правни критерии, а не около въпроса за принадлежността към „европейското“ като някаква исторически обусловена даденост [вж. **Везенков, А.** 2008, S. 71–75].

След края на Студената война Европейският съюз функционира като институционалната рамка, в която някои се опитват да поставят съвременния модел на една глобална, наднационална европейска идентичност, като в нея влизат по-малките идентичности – тези на нациите. Има идентичност на интересите. Има идентичност и на ценностите. Тази гледна точка обаче би се противопоставила в една аналитична дискусия на друга позиция, която разглежда „проекта Европа“ като проект на граждани, независими от националния контекст, т.е. като проект, дължащ се на постнационално стечение на обстоятелствата [по въпроса вж. **Naika, F., Schäfer, I.** 2009, S. 16]. Дали обаче това е така? Една от

¹⁰ И тук може да се даде един пример, който илюстрира езика като белег на разграничаване и принадлежност. Става дума за съвременната македонска държава, чието име, съществуване и история предизвикват доста спорове – държава, която се оказва на практика завършен резултат на политическата доктрина за македонизма, имаща за свой организиращ принцип на съществуване концепцията, че македонците притежават различна от българите, гърците и сърбите национална идентичност. Разграничаването като основен принцип на тази държава, освен по различните, умишлено създадени компоненти на емоционалната страна на една принадлежност, специално по отношение на българите, а и на сърбите, върви и се развива и по линията на езика, който се оформя именно като разграничителна бариера от останалите.

причините за обединението и за налаганата европейска наднационална идентичност днес може да се търси и в слабостта на европейските нации. В миналото също една от причините за очертаване на контурите на една глобална европейска идентичност се явява именно слабостта на отделните по-малки колективни идентичности в Европа, които поради тази причина търсят обединение, за да се справят с конкретен външен проблем. И в този пункт имаме повтораемост на процесите. В следствие обаче имаме едно остро разделение на малките колективи до степен на конфликтност между тях. Така че, в случая не би следвало да се избързва с по-машабно обобщение, което да насочва вниманието към някаква форма на постнационалност в Европа¹¹. В една такава прагматична институционална транснационална форма на европейска идентичност, ако механизмът на практичността, вложен в нея, започне да се изхвърля и спре да функционира, това най-вероятно би довело и до разбиване на Евросъюза. Ако нациите не усещат в него чувство за сигурност, възможности за защита и икономическо развитие, разпадането му става напълно възможно или поне тази организация ще претърпи промяна. В случая логичен е т.нар. „Brexit“, но тук би следвало да се има предвид, че Великобритания по принцип винаги е била с „единия крак“ извън Евросъюза и като цяло нейното политическо внимание никога не е било концентрирано само върху плоскостта на европейските обединителни процеси. Исторически погледнато Великобритания винаги е била европейска, но и световна сила и не е следвала политика на затваряне само в рамките на първото. Възможно е подписаните договора за европейската идентичност в Копенхаген през 1973 г. държави (без Великобритания, разбира се) да се отделят от останалите страни в Съюза и така той да бъде подкопан и да тръгне към разпадане или просто да съществува на две нива, докато се разцепи. Възможно е други страни да напуснат общността, както не е изключено и това, различни видове междудържавни обединения в Европа да заместят Европейския съюз, именно поради общата слабост на европейските държави в сравнение с големите играчи на политическата сцена извън Европа. Различни варианти са възможни. Същественото като проблем се състои в неравномерното икономическо развитие на съюза, нещо което Брюксел не може да преодолее, въпреки съществуващите различни фондове и парични потоци, наречени кохезионна политика, които са организирани, създадени и отпускани точно с цел преодоляването на тази икономическа неравномерност на развитието. Дори обратното, икономическата разлика между отделните държави и региони в рамките на Евросъюза става все по-съществена с времето и това е една постоянна тенденция. Обобщено казано обаче, тази голяма европейска идентичност на интересите би следвало да произвежда и социална сигурност и справедливост, иначе тя ще бъде напускана по същия начин, по който нациите, макар имащи своята и когнитивна, и емоционална идентичност, биват напускани от някого, когато не осигуряват социални възможности и основа за развитие. Между другото, трябва да се добави и изпъкващата ясно демографска криза в Европа, която, конкретно в западната част на континента, започва да се усеща с особена сила след Втората световна война. За да бъде преодоляна тази криза и да се осигури необходимата работна ръка за западноевропейската икономика, държавите в тази част на Стария континент започват да „внасят“ след втория световен военен сблъсък работна ръка от териториите на своите колониални владения. Тази работна ръка е основно мюсюлманска [Ghadban, R. 2003, S. 26–32]. Ако преди това хората от европейските колонии са били впрегнати да работят за развитието на западноевропейската цивилизация като подчинени в обособените им като колонии държави, след Втората световна война пак хората от тези пространства са вкарани да работят за икономиката на западните европейски държави. Само че във втория случай има нещо друго. Тези хора пристигат в Европа, пренасяйки тук и света, който напускат, така както европейците пренасят своя свят в някогашните си колонии. Днес е същото. Мюсюлманите бягат към Европа, но носят света, от който бягат, със себе си. По този начин те съхраняват своята душа и своята автентичност, което обяснява нагласите за съмнителен успех на т.нар. тяхна интеграция към европейското. Това дава основание да се говори за съществуване на нова идентичност в Европа, имаща за своя мотивация ислямската религия. Този факт най-вероятно ще има съществено значение за по-нататъшното развитие на европейското общество.

¹¹ Друг е въпросът, че в едно такова обединено европейско икономическо пространство някои големи държави и техните нации могат да реализират своята отколешна амбиция за европейска доминация, без война, по пътя на икономиката.

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Документални източници

BEG, 12-1973 – Bulletin der Europäischen Gemeinschaften. Dezember, Nr.12/1973. < http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb56/eb56_de.pdf>

Churchill, W. Europa-Rede... – Churchill, W. Europa-Rede in der Universität Zürich am 19. September 1946... < http://www.europarl.europa.eu/brussels/website/media/Basis/Geschichte/bis1950/Pdf/Churchill_Rede_Zuerich.pdf, достъпен: март 2017 >.

Eurobarometer, Bericht Nr. 56 – Europäische Kommission. Eurobarometer. Die öffentliche Meinung in der Europäischen Union, Bericht Nr. 56. Brüssel, Ausgabe, April 2002. < http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb56/eb56_de.pdf >

Euroskeptizismus oder Europhobie... – Euroskeptizismus oder Europhobie? Zwischen Widerspruch und Austritt. JACQUES DELORS INSTITUT. Berlin. Policy paper 121, 27 November 2014. < http://www.delorsinstitut.de/2015/wp-content/uploads/2014/12/EuroskeptizismusOderEurophobie-Bertoncini-Koenig-JDI-B-DT_Nov27.pdf>

Europäische Integration – europäische Identität... – ÖAW. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Europäische Integration – europäische Identität? Impulstexte und Diskussionsbeiträge aus der Sitzung der philosophisch-historischen Klasse der österreichischen Akademie der Wissenschaften vom März 2014. ÖAW: Forschung und gesellschaft, 8. < https://www.oecaw.ac.at/fileadmin/NEWS/2015/PDF/FuG-8_Europaeische-Integration-Web.pdf>

Изследвания

Ангелов, Д. 1968 – Димитър Ангелов. История на Византия. Част Първа, 395–867. Четвърто издание. С., 1968. [Angelov, D. Istorija na Vizantija. Chast Parva. Chetvarto izdanie. S., 1968.]

Везенков, А. 2008 – Александър Везенков. Европейската интеграция и дебатът за европейската идентичност. – Християнство и култура, 5, 2008, 71–75. [Vezenkov, Aleksandar. Evropeiskata integracija i debatata za evropeiskata identichnost. – Hristijanstvo i kultura, 5, 2008, 71–75].

Гелнер, Ъ. 1999 – Ърнест Гелнер. Нации и национализъм. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1999. [Arnest Gelner. Natsii i natsionalizam. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 1999].

Глушков, Х. 1998 – Христо Глушков. Обединение на Италия. – В: История на Новото време. Велико Търново: Издателство „Абагар“, 1998, 281–286. [Hristo Glushkov. Obedinenie na Italija. – V: Istorija na Novoto vreme. Veliko Tarnovo: Izdarelstvo „Abagar“, 1998, 281–286].

Матанов, Х., Михнева, Р. 1998 – Христо Матанов, Румяна Михнева. От Галиполи до Лепанто. Балканите, Европа и османското нашествие 1354–1571 г. С., 1998. [Hristo Matanov, Rumjana Mihneva. Ot Galipoli do Lepanto. Balkanite, Evropa i osmanskoto nashestvie 1354–1571 g. S., 1998].

Николов, Й. 1994 – Йордан Николов. История на Средновековния свят. Том Втори. Стара Загора, 1994. [Yordan Nikolov. Istorija na Srednovekovnija svjat. Tom Vtori. Stara Zagora, 1994].

Пантев, А., Гаврилов, Б. 1994 – Андрей Пантев, Борислав Гаврилов. Пътят на Модерния свят. София, 1994. [Andrei Pantev, Borislav Gavrilov. Patjat na Modernija svjat. Sofia, 1994].

Попов, Д., Николов, А. 1998 – Димитър Попов, Александър Николов. История на Стария свят. Гърция, Тракия, Рим. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. София, 1998. [Dimitar Popov, Aleksandar Nikolov. Istorija na Starija svjat. Gartsija, Trakija, Rim. Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“. Sofia, 1998].

Първев, И. 2004 – Иван Първев. Югоизточна Европа в политическата публицистика на Свещената римска империя (1700–1789). – В: Иронията на историка. В памет на историка и приятеля професор Милчо Лалков. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. София, 2004, 291–302. [Parvev, I. Jugoiztochna Evropa v politicheskata publizistika na Sveshtenata rimska imperija (1700–1789). – V: Ironijata na istorika. V pamet na istorika i prijatelja professor Milcho Lalkov. Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“. Sofia, 2004, 291–302].

Фулбрук, М. 2011 – Мери Фулбрук. Кратка история на Германия. София: Издателска къща „Труд“, 2011. [Meri Fulbruk. Kratka istorija na Germanija. Sofia: Izdatelska kashta „Trud“, 2011].

Asbrige, T. 2015 – Thomas Asbrige. Die Kreuzzüge. Aus dem Englischen von Susanne Held. Klett-Cotta. Dritte Aufgabe, 2015.

Assmann, A. Gedächtnis-Formen... – Aleida Assmann. Gedächtnis-Formen. – <http://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/geschichte-und-erinnerung/39786/gedaechtnisformen> (достъпен: март 2017).

Assmann, J. 1988 – Jan Assmann. Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität. – Kultur und Gedächtnis. Frankfurt, 1988, 9–19.

Beck, U. Europa braucht einen neuen Traum... – Ulrich Beck. Europa braucht einen neuen Traum. – <http://www.bpb.de/apuz/180364/europa-braucht-einen-neuen-traum?p=all> (достъпен: март 2017 г.)

- Brill, H.** 2008 – Heinz Brill. Geopolitische motive und Probleme des europäischen Einigungsprozess. – Bundeszentrale für politische Bildung, Bpb, Aus Politik und Zeitgeschichte, 32, 2008, 41–46.
- Brunn, G.** 2009 – Gerhard Brunn. Die Europäische Einigung von 1945 bis heute. Stuttgart, 2009.
- Busse, B.** 2016 – Birgitta Busse. Das europäische Bewusstsein in den öffentlichen Debatten. Beitrageaus der Politik, Administration, Wissenschaft und von Bürgern. Heftezur Bildungs- und Hochschulforschung (86). Arbeitsgruppe Hochschulforschung, Universität Konstanz, 2016.
- Foroutan, N., Schäfer, I.** 2009 – Naika Foroutan, Isabel Schäfer. Foroutan, Isabel Schäfer. Hybride Identitäten – muslimische Migtantinnen und Migranten in Deutschland und Europa. – Bundeszentrale für politische Bildung, Bpb, Aus Politik und Zeitgeschichte, 5, 2009, 11–18.
- Fuchs, D.** 2013 – Dieter Fuchs. Probleme bei der Herausbildung ein ereuropäischen Identität. – Deuschalnd und Europa. Reihe für Gemeinschaftskunde, Geschichte, Deutsch, Geographie, Kunst und Wirtschaft. Landeszentrale für politische Bildung. Baden-Württemberg, Heft 66, 2013, 8–17.
- Ghadban, R.** 2003 – Ralph Ghadban. Reaktionen auf muslimische Zuwanderung in Europa. – Bundeszentrale für politische Bildung, Bpb, Aus Politik und Zeitgeschichte, 26, 2003, 26–32.
- Grießinger, A.** 2006 – Andreas Grießinger. Das Eigene und das Fremde – die Entstehung des Europabewusstseins in der frühen Neuzeit. – Deutschland & Europa. Reihe für Gemeinschaftskunde, Geschichte, Deutsch, Geographie, Kunst und Wirtschaft. Landeszentrale für politische Bildung. Baden-Württemberg, Heft 52, 2006, 34–41.
- Lepsius, R.** 2004 – Rainer Lepsius. Prozesse der europäischen Identitätsstiftung. – Bundeszentrale für politische Bildung, Bpb. Aus Politik und Zeitgeschichte, 38, 2004, 3–5.
- Loewenstein, B.** 1990 – Bedrich Loewenstein. Der Nationalismus als historisches und sozialpsychologisches Phänomen. – Psychologie und Geschichte. Jahrgang 1, Heft 4, 1990.
- Nissen, S.** 2004 – Sylke Nissen. Europäische Identität und die Zukunft Europas.–Bundeszentrale für politische Bildung, Bpb. Aus Politik und Zeitgeschichte, 38, 2004, 21–29.
- Oberkirch, T., Schild, J.** 2010 – Thomas Oberkirch, Joachim Schild. Wachsen der Euroskeptizismus – Anatomie eines Phänomens. Universität Trier. Politikwissenschaft. Lehrstuhl für vergleichende Regierungslehre und europäische Akademie Otzenhauseng GmbH. Arbeitspapiere für europäische Integration. Working Papers on European Integration. Nr. 6, 2010.
- Schiffauer, W.** 2004 – Werner Schiffauer. Vom Exill- zim Diaspora. Islam. Muslimische Identität in Europa. – Soziale Welt. Zeitschrift für sozialwissenschaftliche Forschung und Praxis. Jahrgang 55, Heft, 4, 2004, 347–368.
- Schipperges, S.** 2006 – Stefan Schipperges. Griechische Antike und europäische Identität. – Deutschland & Europa. Reihe für Gemeinschaftskunde, Geschichte, Deutsch, Geographie, Kunst und Wirtschaft. Landeszentrale für politische Bildung. Baden-Württemberg, Heft 52, 2006, 12–17.
- Schmale, W.** 2008 – Wolfgang Schmale. Geschichte der europäischen Identität. – Bundeszentrale für politische Bildung, Bpb, Aus Politik und Zeitgeschichte, 1–2, 2008, 14–19.
- Schmuck, O.** 2015 – Otto Schmuck. Motive und Leitbilder der europäischen Einigung. – Bundeszentrale für politische Bildung, Bpb. Informationen zurpolitischen Bildung /izpb. Europäische Union, № 279, 2015, 7–17.
- Winkler, K.** 2006 – Karin Winkler. Europäische Identität: Ein konstrukt? – Deutschland & Europa. Reihe für Gemeinschaftskunde, Geschichte, Deutsch, Geographie, Kunst und Wirtschaft. Landeszentrale für politische Bildung. Baden-Württemberg, Heft 52, 2006, 10–11.
- Winkler, K.** 2006 – Karin Winkler. Römische Antike. Wiege des modernen Europa? – Deutschland & Europa. Reihe für Gemeinschaftskunde, Geschichte, Deutsch, Geographie, Kunst und Wirtschaft. Landeszentrale für politische Bildung. Baden-Württemberg, Heft 52, 2006, 18–23.
- Wypior, C.** 2007 – Cajus Wypior. Die identität stiftende Kraft der Kreuzzüge. – Deutschland und Europa. Reihe für Gemeinschaftskunde, Geschichte, Deutsch, Geographie, Kunst und Wirtschaft. Landeszentrale für politische Bildung. Baden-Württemberg, Heft 53, 2007, 12–19.